

Латинскиот јазик и 11. септември

Alfred Reitermayer
Graz, Austria
a.reite@utanet.at

Едвај да постои професор, кој по 11. септември 2001 и понатаму го предава својот материјал без коментари. Случајно, 7б (кратка форма од латинскиот, почеток на 15 години, 3, 3, 3, 3 часови неделно, 3. учебна година) 2000/01 го избра заедно со мене како прв оригинален текст патеписот “Legationis Turcicae Epistolae”, на Огьер Гислајн де Бузбек, објавен во 1581 во Антверпен, во поедноставена форма за наставата во 2001/02. Содржините на овие писма од Турција добија една целосно нова димензија по страшните настани во Светскиот трговски центар.

За што станува збор во овој текст: тој е еден од најраните обиди да не се исмее или занемари однапред менталитетот на некоја друга култура, туку преку самосвеста за сопственото мислење да се добие желба да се запознае туѓата култура на лице место. Поводот за патувањето на господинот де Бузбек во Турција не беше во никој случај пријателски: во април 1453 год. Турците од Османлиското царство почнаа да го напаѓаат со топови Константинопол, главниот град на источно римско царство. За неполни два месеци можеше да се брани градот на новото чудесно оружје, а потоа со напад беше заземен од султанот Мехмед II. Градот беше ограбен, луѓето продадени како робови, а Аја Софија, една од најголемите и најраскошни христијански цркви беше претворена во исламска џамија. Константинопол, подоцна Истамбул, стана главен град на Османлиското царство.

Западот беше вчудоневиден. Белград, Будимпешта и Виена наскоро станаа следните жртви на османлиското царство, кое постојано се прошируваше. Во векот по паѓањето на Константинопол, на запад се гледаше на Турците како на непријатели, за што особена улога играа претераните и полни со предубедувања извештаи на трговците, луѓето што одеа на ацилак, платената војска и некогашните турски робови.

Во 1529 год. Султанот Сулејман ги заробува градовите Будим и Пешта, и истата година Турците за првпат претставуваат закана за Виена. Се шири изразот „неволја од Турците“. Европа тоа го гледа како апокалиптично затекната закана, и истото тоа му дава повод на Мартин Лутер да ја напише „Молитвата на војската против Турците“ (1529).

Обидот на Турците да ја преземат Виена впрочем е спречен, но ним им е препуштен најголемиот дел од Унгарија. Во 1541 год. речиси цела Унгарија му припаѓа на османлиското царство. Турците стојат заканувачки блиску до границата на Хабзбуршкото царство. И бидејќи Фердинанд фон Хабзбург, братот на кралот Карл V, не смета дека е во состојба да води војна против Турците, се обидува да добие во време преку договор за некористење оружје. За водач на мисијата, која треба да го издејствува

во Истамбул договорот за некористење на оружје на високите врати, е назначен Фламе Огиер Гистлајн де Бузбек. (Жирген Беренс во: Писма од Турција. СТУДИО книга 7, Бамберг: Издавачка куќа Бихнер1998).

Роден во 1522 година кај Лил во Фландрија, Огиер бил учен човек, зашто татко му го праќал на студии во Левен, Париз, Венеција, Болоња и Падова, каде се здобил со врвно познавање на латинскиот и основно знаење за антиката и за нејзиното писмо. Во 1554 год. на 32 годишното момче му се дава тешка задача - да ја води мисијата на Хабзбурговците во Турција. Тој имал точно 12 дена да се подготви за патувањето „cum usum nullum nec regum nec potentum Turcorum haberem“, иако претходно немал никакви познавања за турските обичаи и навик. Сепак тој го прифаќа овој предизвик и тргнува на 23. ноември 1554. Патува со кочија преку Естергом кон Будим, каде е пречекан од пашата на Будим. Оттаму патувањето продолжува со брод. По Дунав ја води делегацијата на патот кој трае непрестано со денови и ноќи до Белград. По копно продолжуваат понатаму кон Ниш, Софија, Едрене и Истамбул, каде пристигнуваат на 20. јануари 1555. Но бидејќи султанот во тоа време не бил во Истамбул, Бузбек морал да го следи. И така патот го води преку Анкара до Амасија, каде што конечно може да му ја пренесе веста од Царот на султанот Сулејман и од него да бара пишан одговор.

Договорот за некористење оружје во период од шест месеци е единствениот скроман резултат, што Бузбек го носи во Виена. Во ноември 1555 тој заминува по вторпат во Виена, останува таму седум години, и преку својата истрајност и дипломатија прави договор за некористење на оружје во период од осум години и се враќа по завршената мисија во Виена во 1562 год. Потоа тој никогаш повеќе не се враќа во Турција, но доживувањата и искуствата од годините на неговата мисија ги објавува во четири опширни, фиктивни писма, под наслов “Legationis Turcicae epistolae” 1581 год. во Антверпен, од каде потоа се проширени низ цела Европа.

Станува славен со неговото врвно знаење на латинскиот јазик, добиено преку изучувањето на класичните автори како Каесар и Кикерон. Бузбек е типичен претставник на ренесансата и на времето на откритијата. Тој многу се интересира за сите траги, кои зад себеси ги оставиле Грците и Римјаните. Тој оди по трагата на латинските натписи, собира грчки ракописи и антички монети. Најзначајно е неговото откривање на Monumentum Ancyranum, извештај за делата на императорот Август, кој го наоѓа на едно пропатување на ѕидините од мавзолејот во Анкара и го препишува.

Но него не го интересира само антиката. Каде и да отиде, сака да знае како јадат луѓето, каде и како живеат, како се облекуваат. Така неговите писма не содржат само етнографски податоци за Турците, туку и вести за народите од Балканот, Грузија, татарите, жителите на Крим. Него го фасцинира и фауната на туѓиот свет. На неговиот амбасадорски имот во Константинопол има и градина, која е близу до зоолошката градина: мајмуни, волци, мечки, елени, мазги, рисови и други животни шетаат таму. При враќањето во Виена има дури шест камили во својата придружба.

Но и флората ја буди љубопитноста на Бузбек: тој му испраќа растенија на царскиот лекар и ботаничар Петрус Андреас Матиоли во Прага, од каде потоа во Европа ќе станат познати и ќе се третираат како домашни лалињата, костенот, јоргованот.

Покрај својот нагон за знаење Бузбек покажува и толерантност и вештина на однесување со луѓето, од една поинаква култура и со поинакво верување. Тој дотаму ја освојува довербата на Турците, што паша Ристем во Константинопол дури сака да го одврати од својата религија и да ги моли Турците за странскиот амбасадор, но Бузбек му останува верен на Христијанството.

Личен избор на делови од неговите писма со обид за превод:

Во турските каравансераи и конаци:

Aliquando divertabam ad turcica xenodochia. Quae sane commodissima sunt, non ineleganter constructa suisque distincta cubiculis. *Понекогаш наминував во турските гостилници. Тие се навистина особено удобни, уредени со вкус, со одделни простории за спиење.*

Neque enim ab iis arcetur quisquam sive Christianus sive Iudaeus, seu dives seu mendicus sit. Ex aequo patent omnibus. *Зашто нема да бидат затворени ниту за Христијанинот, ниту за Евреинот, без оглед на тоа дали е богат или просјак. Подеднакво им стојат на располагање на сите.*

Mos ita fert illorum, ut omnibus, qui eo divertunt, cibum praebeant. *Кај нив е таков обичајот, што на сите што ќе наминат таму, им понудуваат нешто за јадење.*

Ergo ubi venerat cenae tempus, aderat minister cum ingenti ligneo disco. In cuius medio erat patina plena decocti hordei, addito carnis frusto. *Значи, кога доаѓаше време за ручек, доаѓаше и слугата со огромна дрвена синија. Насреде имаше длабока чинија полна со зготвен јачмен, а како додаток имаше парче месо.*

Circum eam patinam erant aliquot panes et nonnumquam aliquid favi. Primo verecundabar accipere et mihi cenam meam parari dicebam admonens, ut ea darentur pauperibus. *Околу чинијата имаше неколку парчиња леб, а понекогаш и понекое медено колаче. На почетокот не сакав да го земам јадењето, затоа што сакав сам да си го подготвам сопственото јадење, при што веднаш побарав јадењето кое мене ми беше понудено да им се даде на сиромашните луѓе.*

Sed ille instabat, ne cenam fastidirem. Ita, nisi parum commodus haberi vellem, necesse erat accipere. *Но тој инсистираше да не го отфрлам јадењето. Доколку не сакав да бидам сметан за непристоен, мораше да прифатам.*

Agebam ergo gratias et gustabam, neque displicebat. Nam id genus pultis gustu insuave non est. *Значи се заблагодарив, пробав и - немаше лош вкус. Затоа што ваквиот вид каша не е непријатна по вкус.*

Fas est peregrinantibus illis epulis toto triduo frui; post triduum mutare hospitium necesse est. In haec xenodochia libenter divertebam. *Човек има право три дена да ги користи јадењата за туѓинците; на четвртиот ден мора да го смени конакот. Со задоволство наминував во овие гостилници.*

Ботаничка сензација

Per haec loca transeuntibus ingens ubique florum copia offerebatur, narcissorum, hyacinthorum et eorum, quos Turcae Tulipan vocant, non sine magna admiratione nostra, propter anni tempus. При поминувањето низ оваа област (на патот од Едрене кон Константинопол) насекаде се простираа еден куп цвеќиња: нарциси, хризантеми, и такви, кои Турчинките ги нарекуваат тулипани (лалиња). Бевме многу зачудени, дека овие цвеќиња цветаат и во овој период од годината. (беше февруари 1555 год.)

TULIPANTI odor aut nullus aut exiguus est. Turcae flores valde excolunt neque dubitant – alioqui minime prodigi – in eximio flore sumptum facere. Лалето не шири мирис или евентуално многу мал. Турчинките многу се грижат за своите цвеќиња и не се противат на тоа – инаку во друг поглед не се многу расипнички – да потрошат многу и за најмалите цвеќиња.

Приемот кај султанот

Sedebat ipse in solio perquam humili. Erat illud instratum pretiosissima veste stragula pulvinisque exquisito opere elaboratis. Iuxta erant arcus et sagittae. Тој седеше на многу едноставен трон. Тој беше покриен со изрично убав тепих и перници, со одлична изработка. Веднаш до него стоеја лакот и стрелите.

Frons erat minime laeta tristisque, sed tamen plena maiestatis et severa. Singuli, ut ingressi sumus, ad eum a cubiculariis brachia nostra tenentibus deducti sumus. Имаше безизразно лице, ниту ведро ниту сериозно, но сепак полно со гордост и строго. Како што влегувавме, собната послуга еден поеден, држејќи не за раце не водеше до него.

Postea veluti deosculata eius manu ad parietem oppositum cessim ita sumus reducti, ne illi tergum obverteremus. Tunc ea, quae volui, dixi. И кога ќе му ја бакневме раката, не водеа кон спротивниот ѕид за да не му вртиме грб. Тогаш му кажав што барам од него.

Sed cum Caesaris postulata expectationi eius non responderent, veluti fastidians nihil aliud respondit quam GIUSEL, GIUSEL: hoc est, pulchre, pulchre. Ita sumus domum dimissi. Но кога ги слушна барањата на нашиот цар, како против своја волја, не одговори ништо друго, освен "Giusel, gisuel", што би значело „убаво, убаво“. Потоа не пуштија да си одиме дома.

Не се носи црно!

Nec quisquam ibi cum nigro vestitu in publicum nisi miser prodit, quam vel paupertas vel gravis aliqua calamitas premat. Таму никој не носи црна облека во јавност, освен ако е сиромашен, навистина сиромашен или депримиран заради некоја тешко надминлива загуба. Color purpureus egregius quidem, sed tempore belli nuntius caedis. Auspiciatores colores sunt albus, luteus, caeruleus, ianthius, murinus, ceterique. Пурпурната во секој случај е прекрасна боја, но во време на војна е и гласник на убивањето. Бои кои ветуваат среќа се белата, жолтата, сината, виолетовата, дим сивата и други.

Обид за преобраќање

Rustanus, cum de communibus negotiis mecum egisset, coepit familiarius se mihi dare atque eo postremo evasit, ut me interrogaret, cur non religioni eorum initiarer et veri Dei cultus

particeps fierem. Кога пашиа Рустан преговараше со мене за зделки, тој почна да се однесува толку искрено со мене, што на крајот отиде до таму, што ме запраша зошто да не го прифатам нивното верување и не станам почитувач на вистинскиот Бог.

Respondeo, mihi certum esse manere in ea religione, in qua natus essem et quam dominus meus profiteretur. Јас одговорив, дека сигурно сакам да останам во религијата, во која сум роден и на која и припаѓа мојот цар.

Tum ille, cum paulum cogitavisset: "Ita est profecto", inquit. Neque ego ab hac sententia absum illos aeternae participes fore, qui sancte innocenterque hanc vitam egerint, quacumque religionem secuti sint. Потоа тој почна да зборува, откако малку подразмисли. „Сигурно е така“. И не се откажувам од ова мислење, дека секој ќе има душа полна среќа, ако го живеел животот побожно и без гревови, без разлика на која вера и припаѓал.